

Rodni aspekti prostora: slučaj javnih toaleta

Šporčić, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:751918>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Petra Šporčić

Rodni aspekti prostora: slučaj javnih toaleta

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Petra Šporčić

Matični broj: 0009074966

Rodni aspekti prostora: slučaj javnih toaleta

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij kulturologije

Mentorica: doc.dr.sc. Brigita Miloš

SAŽETAK

Ovaj završni rad bavi se temom iskustva korištenja prostora javnih toaleta. Konkretnije, bavi se komparacijom društvenih praksi unutar muških te s druge strane ženskih javnih toaleta. Teorijski pregled razvoja pojmova privatnog i javnog pruža uvid u način na koji se njihovo shvaćanje mijenjalo u različitim kontekstima te način na koji je pojam privatnosti oblikovao shvaćanje ljudskog tijela i onoga što iz njega izlazi. Uz povijest gledanja na tijelo, ponuđen je i povijesni pregled razvoja javnih toaleta te je njegov prostor kao posljedica spolne segregacije prezentiran kao prostor izvođenja roda. Konačno, provedeno fenomenološko istraživanje ispitalo je sljedeće dvije pretpostavke: (1) žene često idu zajedno na javni toalet, dok muškarci idu sami te (2) muškarci javne toalete koriste isključivo za vršenje tjelesne nužde, dok ih žene koriste ujedno kao privatni prostor za razgovor i druženje. Cilj rada bio je ispitati sličnosti i razlike u ponašanjima, pravilima i navikama unutar ova dva prostora te istražiti koji su čimbenici pridonijeli njihovom nastanku. Na posljetku, rad će ponuditi uvid u skrivene strukture značenja i vjerovanja iz kojih spomenute prakse proizlaze.

Ključne riječi: fenomenološko istraživanje, intervju, javni toalet, prostor, rod, tijelo

ABSTRACT

This thesis addresses the topic of the experience of using public restrooms. More specifically, it deals with a comparison of social practices within men's and on the other hand, women's public toilets. The theoretical overview of the development of the terms private and public provides insight into how their understanding has changed in different contexts and how the concept of privacy has shaped the understanding of the human body and what comes out of it. In addition to the history of looking at the body, a historical overview of the development of public toilets was offered and its space, as a consequence of gender segregation, was presented as a space of gender performance. Finally, the conducted phenomenological research has examined the following two assumptions: (1) women often go to the public toilet together, while men go alone, and (2) men use public toilets solely to relieve themselves, while women use them as a private space for conversation and socializing. The aim of the study was to examine the similarities and differences in behaviors, rules, and habits within these two spaces and to explore what factors contributed to their emergence. Finally, the paper will offer insight into the hidden structures of meanings and beliefs from which said practices emerge.

Keywords: body, gender, interview, phenomenological research, public toilet, space

SADRŽAJ

UVOD	1
1. JAVNO I PRIVATNO	2
2. RAZVOJ JAVNIH TOALETA	4
2.1. Segregacija po spolu	5
3. JAVNI TOALET KAO POZORNICA	7
4. ISTRAŽIVANJE	9
4.1. Metoda istraživanja	10
4.2. Rezultati	11
4.2.1. <i>Zajednički odlasci na toalet</i>	12
4.2.2. <i>Socijalizacija unutar toaleta</i>	14
4.2.3. <i>Neugodnosti</i>	17
ZAKLJUČAK	20
LITERATURA	21

UVOD

Jednom prilikom tijekom posjete ženskom toaletu u klubu u gradu Rijeci na kratko sam vodila ugodan razgovor s djevojkom s kojom sam se slučajno našla ispred ogledala. Na izlazu djevojka je u pripitom stanju izjavila: „Da smo baren svi jedni prema drugima onakvi kakve su žene jedna prema drugoj u javnim wc-ima. Svit bi bio lipše misto.“ U tom trenutku obećala sam joj kako ću zapamtiti što je rekla te je upravo njena izjava postala glavna inspiracija u pisanju ovog rada. Kakve su to točno žene jedne prema drugima u javnom toaletu, a kakvi su muškarci? Postoje li razlozi iza ove izjave i koji su to?

„O prostorima javnih zahoda u suvremenom Zapadu se misli na sličan individualistički način. Podrazumijevaju se kao javni i privatni prostori koji služe i društvenim i biološkim potrebama“ (Blumenthal, 2014: xi). Javni su u smislu da se nalaze u javnom prostoru i time dostupni gotovo svima, a privatni su na način da se u njima vrše privatne radnje te bez obzira na njihov status javnih toaleta, pružaju određenu dozu ili pak privid privatnosti. Iz tog razloga, granica između javnog i privatnog nigdje nije toliko mutna kao u prostorima javnih toaleta.

„Zidovi, dakle, nisu izgrađeni zbog sigurnosti, već zbog osjećaja sigurnosti. Razlika je važna, jer oni koji ih naređuju to dobro znaju. Ono što zid zadovoljava nije toliko materijalna potreba, koliko mentalna. Zidovi ne štite ljude od barbara, već od anksioznosti i strahova, koji često mogu biti strašniji od najgorih vandala“ (Bradantan, C. u Blumenthal, 2014: 3).

Navike koje nastaju iz bioloških potreba često su se nalazile na meti istraživanja, jednostavno iz potrebe za poboljšanjem uvjeta u toaletima, kao u knjigama „The Bathroom“ Alexandera Kire (1976.) ili „Ladies and Gents: Public Toilets and Gender“ (2009.) Olge Gershenson i Barbare Penner. S druge strane, one nastale iz društvenih potreba često su zanemarivane, a u rijetkim slučajevima kada nisu, najčešće su u fokus stavljeni muški toaleti kao u eseju Jeremyja C. Justusa „Piss Stance: Private Parts in Public Spaces: An Analysis of the Men's Room and Gender Control“ (2006.). Justus u svom eseju govori o internaliziranim pravilima korištenja pisoara te nadzoru u svrhu društvene kontrole i očuvanja heteronormativnosti specifičnima za muške toalete. Pojam nadzora o kojem autor govori također se može povezati s Foucaultovim „Nadzorom i kaznom“ (1977.) te onime što autor naziva „inspekcijskim pogledom“ („inspecting gaze“).

O praksama unutar ženskih toaleta s druge strane, ali i kulturološkim i fiziološkim uzrocima koji se iza njih kriju, do sada je napisano iznenađujuće malo, iako istraživanje

pokazuje da muškarcima za uporabu javnog toaleta treba 83,6 sekunde, dok ženama treba gotovo tri minute (Rawls, 1988: 3). Vremenska razlika jednim dijelom zasigurno proizlazi iz fizičkih razlika muških i ženskih tijela, no također vrijedi istražiti ostale razloge, ali i posljedice do kojih one dovode. Prema Ruth Barcan (2010: 26) javni toaleti su dvosmislena mjesta te time „više mjesta“ („multiple spaces“) u smislu da služe mnogim potrebama i praksama, kao što su šminkanje, uređivanje kose, presvlačenje itd. Nadalje, Dara Blumenthal (2014: 103) piše kako, dok se muškarci mogu osjećati slobodnima provesti više vremena u kabini toaleta nego žene, od njih se očekuje da se ne zadržavaju na pisoarima, umivaonicima ili pred ogledalima. Prema ovome je vidljivo da dok toaleti ženama služe za mnogo različitih praksi, od muškaraca je očekivano da se u njima ne zadržavaju dulje nego je fizički potrebno. Nepisana pravila očito postoje, a skupa s njima i velika razlika između iskustava muškaraca i žena u prostorima javnih toaleta. Upravo su ta iskustva, smatram vrijedna daljnjeg istraživanja.

1. JAVNO I PRIVATNO

Kako bismo uopće započeli govoriti o javnim toaletima, potrebno je definirati što mislimo kada govorimo o pojmu javnog. Prema Clari Greed, „javni toaleti su uvijek postojali“, što dokazuju pronalasci javnih latrina još iz drevnih gradova kao što su Herkulaneum i Pompeji. (Greed, 2003: 32) Dara Blumenthal s druge strane skreće pozornost na činjenicu kako ni sami pojmovi javnog i privatnog nisu oduvijek postojali na način na koji ih se razumije danas, zbog čega smatra da ni ne možemo uvijek govoriti o javnim toaletima kao takvim, već o oblicima mokrenja i defekacije u javnosti (Blumenthal, 2014: 73).

Pojam privatnog svoje korijene vuče iz latinske riječi „privus“, značenja „individualan, pojedinačan, ličan“. Riječ „privare“ značila je „ožalostiti“ ili „lišiti“, a riječ „privatus“ označavala je čovjeka povučenog iz javnog života. Ova je definicija stvorena od strane onih angažiranih u javni život gledajući na one koji to nisu u vremenu kada se „život življen u ograničenom prostoru doma nije smatrao vrijednim življenja“ (Madanipour, 2003: 34). Možemo dakle zaključiti kako je ona u trenutku svog nastanka nosila negativnu konotaciju. Riječ je nadalje kroz sedamnaesto stoljeće preuzeta u engleski jezik te počinje označavati osobu koja ne djeluje po službenoj dužnosti, a nedugo nakon toga počinje se koristiti i za opisivanje prostora (privatna škola, privatni posjed itd.) (Etymonline, 2000.). Pojam javnog u širu upotrebu ulazi u četrnaestom stoljeću te svoje korijene vuče iz francuskog „public“ i latinskog

„publicus“. Riječ „publicus“ značila je „od naroda, zajednički, opći“ te isto značenje nosi do danas (Etymonline, 2000.).

S obzirom na nedostatak prikladnog izraza, obavljanje nužde na ulici nije se uvijek smatralo obavljanjem nužde u javnosti, već jednostavno obavljanjem nužde. „Podjela urbanog prostora na javni i privatni fizička je manifestacija odnosa javne i privatne sfere u društvu. Zauzvrat, ove su sfere odraz odnosa dubljeg nivoa između pojedinca i društva, između sebstva i drugog (Madanipour, 2003: 6). U sedamnaestom stoljeću Descartesov dualizam tijela i uma oblikuje nadolazeća stoljeća rasprave o sferama privatnog i javnog. Njegova teza glasi da su um (ili duša) i tijelo dva potpuno odvojena entiteta koji nisu u relaciji jedno s drugim. Takva distinkcija smješta um u sferu privatnog, a tijelo u sferu javnog, no mnogi nakon njega tvrde kako se sfera uma neizbježno oslanja na vanjske čimbenike te iz tog razloga oni nikada ne mogu biti potpuno odvojeni. Prateći tu logiku, tijelo pak funkcionira kao granica između onog unutarnjeg, tj. privatnog i onog vanjskog, tj. javnog. Ono je istovremeno generator i spremnik unutarnjeg prostora svijesti (Madanipour, 2003: 11).

Definiranje sebstva idućih nekoliko stoljeća kroz humanizam i prosvjetiteljstvo dovodi nas do pokušaja oslobađanja i individualiziranja pojedinca koji prestaje biti pod autoritetom tradicije. Usprkos novom vjerovanju u njegovu autonomiju, javlja se shvaćanje da on neminovno i dalje ostaje unutar društvenog konteksta te može funkcionirati jedino u odnosu s društvom. Madanipour (2003: 28) pojašnjava kako na isti način možemo misliti o pojmovima privatnog i javnog: „vidi se da autonomno sebstvo kontrolira privatno carstvo, ali isto tako i u komunikaciji s drugima koji imaju kontrolu nad svojim privatnim carstvima, kako bi tvorili javno carstvo koje je izvan privatne kontrole.“ Kada pojmove privatnog i javnog proširimo u kontekst prostora, vidimo kako vrijede ista pravila:

„Ovisno o načinu na koji se definira privatno carstvo (um, tijelo, vlasništvo, dom), javna sfera pronalazi srodno, ali suprotno značenje. Ako je um privatno područje, vanjski svijet je javnost. Ako je tijelo privatno područje, druga tijela čine javnost. Ako je privatno vlasništvo privatno područje, ono što je izvan privatnog posjeda i kontrole je javnost“ (Madanipour, 2003: 99).

Iako postoje zakonski određeni privatni, i s druge strane javni prostori, granice su i ovdje podložne promjenama. Njihovo razdvajanje ne bi trebalo biti tretirano kao crno bijela distinkcija tvrdi Madanipour, jer linije koje ih dijele često su porozne i dvosmislene (Madanipour, 2003: 56). Iako se nalazio u sferi javnosti, pojedinac sa sobom nosi svoj privatni

prostor tijela, nevidljivi zaštitni sloj koji ga štiti od vanjskih upada. Istovremeno, taj sloj je temelj za gradnju i regulator društvene interakcije. „Osobni prostor je, dakle, zaštita koliko i komunikacija, koliko dio privatne sfere, toliko i javnog carstva. Koliko je određen osobnim, toliko i međuljudskim dimenzijama života u društvu“ (Madanipour, 2003: 32). On, vidimo, funkcionira kao granica, a time i kao prostor susretanja javne i privatne sfere.

Javni toalet, možemo tvrditi funkcionira na isti način. Vanjski zidovi služe kao štit od javnosti dok istovremeno grade polje komunikacije. Obavljanje nužde u kabini (ili korištenje pisoara) spada u privatnu sferu koju pak s vanjskim svijetom dijeli prostor s umivaonicima i ogledalima. Taj međuprostor granica je i mjesto pregovaranja između privatne i javne sfere društva.

Naš osobni doživljaj te javnosti uvelike ovisi o kontekstu te pojam javnoga ne nosi uvijek jednaku težinu. Kira objašnjava kako toalet u hotelu, iako javan, ne doživljavamo na isti način kao i toalet na benzinskoj crpki ili onaj u zračnoj luci. „Koncept javnosti spoj je nekoliko čimbenika: stupanj stranosti drugih korisnika, opseg korištenja objekta, a u konačnici možda i najvažnije, razina čistoće i održavanja, što se pak odnosi na našu teritorijalnost i privatnost“ (Kira, 1976: 201). Ono što smatramo vlastitom privatnošću prema Goffmanu (1971: 28) se odnosi na osjećaj posjedovanja, u ovom kontekstu prostora, što čistoća javnog toaleta do određenog stupnja pruža. Što je toalet čišći, to nas manje podsjeća na činjenicu da ga s nekime dijelimo te je samim time „manje javan“. Zvuk, odnosno nedostatak zvuka također igra veliku ulogu u osjećaju privatnosti te tako veći stupanj privatnosti imaju oni rijetki toaleti iz kojih ne čujemo druge korisnike tijekom njihovog obavljanja nužde. „(d)ok su javni zahodi prostori u kojima možemo tražiti privatnost za svoje „odvratne“, neizrecive radnje, oni nisu dovoljno privatni da bi nas zaštitili od „odvratnih“, neizrecivih djela drugih“ (Blumenthal, 2014: 88).

2. RAZVOJ JAVNIH TOALETA

Iako se pojmovi privatnog i javnog javljaju tijekom povijesti na različite načine, ono što danas nazivamo javnim toaletom seže unatrag preko dva tisućljeća. Prvi dokazi o obavljanju nužde u za to javnom namijenjenom prostoru ukazuju na nužnike iz rimskog doba, takozvane latrine. Njihov najveći broj pronađen je na prostorima Italije i sjeverne Afrike (Kamash: 2010: 48). Popularizirali su se u drugom stoljeću te su se najčešće mogli naći u blizini javnih kupališta, vjerojatno zbog dostupnosti vode. Njihov dizajn je bio sličan kroz čitavo Rimsko carstvo. Vrata, ili na ponekim mjestima zavjesa skrivala je prostoriju s drvenim ili kamenim klupama na čijim

se rupama u obliku ključanice sjedilo. Ispod klupa prolazio je odvod, a ispred njih nalazio se žlijeb s vodom u kojem su se ispirale spužve nabijene na štap, tadašnja verzija toaletnog papira. Jedan takav nužnik mogao je smjestiti trinaest do petnaest ljudi te, što iz današnje perspektive može čuditi, nije imao nikakve pregrade koje bi štatile njegove korisnike od nepoželjnih pogleda. Naprotiv, on nije služio isključivo kao mjesto za privatno obavljanje nužde, već i kao mjesto za razgovor i druženje kao i svaki drugi javni prostor¹. Osjećaj srama prema tome, nije postojao u obliku u kojem postoji danas, no zid koji razdvaja korisnike latrine od prolaznika i dalje je bio tu, zbog čega smatram kako se prostor javnih toaleta nije uvelike promijenio. Ono što se promijenilo su naši osjećaji prema njegovu korištenju.

U šesnaestom stoljeću javljaju se novi stavovi prema tijelu i privatnosti, a time i nova pravila i prakse koji ih utjelovljuju (Blumenthal, 2014: 75). Taj je period jedna od prostorno - povijesnih prekretnica olakšavanja u javnosti o kojima Blumenthal govori u svojoj knjizi „Little Vast Rooms of Undoing“. Javni nužnici su bili u upotrebi, no olakšavanje na ulicama i dalje je bio običaj. Blumenthal navodi primjer pravila o olakšavanju iz priručnika „De civilitate morum puerilium“ iz 1530. godine prema kojem „dobro odgojena osoba treba uvijek izbjegavati izlaganje dijelova kojima je priroda dodijelila skromnost. Ako to nalaže potreba, to treba učiniti s pristojnošću i rezervom, čak i ako nema svjedoka. Jer anđeli su uvijek prisutni...“ (Blumenthal, 2014: 76). Ovaj primjer ilustrira početke nasilnog uvođenja srama (u ime sveprisutnih anđela i novonastalih morala) te način na koji se skromnost tijela odjednom počinje prikazivati kao prirodna. „Tijekom sljedećih nekoliko stoljeća zamućivanje, distanciranje i "utišavanje" toaletnog tijela se povećalo“ (Blumenthal, 2014: 79) te socijalizacija skupa s otkrivanjem tijela tijekom obavljanja nužde postaje sve više nepoželjna. Vidimo kako dugo vremena prostor ostaje isti dok se navike njegova korištenja nasilno mijenjaju.

2.1. Segregacija po spolu

Vremenom, zbog sve većeg uključivanja žena u javni život, počinju se sve češće javljati isključivo ženski prostori u mnogim ustanovama; knjižnicama, fotografskim studijima, velikim robnim kućama (Kogan, 2007: 33). Takvi su ženski saloni služili kako bi zaštitili žene od

---

¹ Kamash (2010: 54) u svom eseju govori o nužniku iz rimskog doba pronađenom u Ostiji u Italiji na čijem se zidu nalazi freska koja upravo to sugerira. Slika prikazuje sedam filozofa koji obavljaju nuždu i pritom razgovaraju o samom činu.

utjecaja vanjskog svijeta, koji se smatrao opasnim za njih. „Iako priznavajući sve veću prisutnost žena u javnosti, ovi su prostori učvrstili kulturnu poruku da su ženama, kao slabijem spolu, potrebne posebne, „nalik na dom“ zaštite kad bi izašle izvan svojih domaćih utočišta“ (Kogan, 2007: 34). Iz istog razloga tvrdi Kogan, javljaju se ženski toaleti. Kako bi se održao viktorijanski kult ženstvenosti, ženama su bili potrebni privatni prostori unutar javnosti koji bi njihovu ženstvenost štitili od prljavštine i nemorala vanjskog, muškog svijeta.

1739. godinu obilježilo je održavanje velikog bala prilikom kojeg se javljaju prvi toaleti do tada odvojeni prema spolu. Bal se održavao u jednom pariškom restoranu u čiju su svrhu postavljeni kabineti s dva različita natpisa: „Garderober pour les femmes“ te „Garderober pour les hommes“ (Blumenthal, 2014: 80). Trajno spolno segregirani toaleti još dugo vremena nakon neće postojati, no ovdje vidimo prvi primjer razdvajanja toaletnog tijela na ono muško i ono žensko. Istovremeno se prikrivanje i utišavanje tijela nastavlja. „Postojao je veći naglasak na vizualnom, uz stroge naredbe da se pokriva cijelo tijelo, ne samo seksualni/ izlučni organi, od svih očiju, uključujući i vlastite. Do ovog vremena zabrinutost o tjelesnim zvukovima i "pristojnom" jeziku se povećavala, što dokazuje i izum još više eufemizama“ (Blumenthal, 2014: 80). Stotinjak godina kasnije, na ulicama Pariza javljaju se ulični pisoari, naravno namijenjeni isključivo muškarcima, a nedugo zatim i zatvoreni kiosci namijenjeni isključivo ženama (Kira, 1976: 196).

Spolno segregirane toalete kakve znamo danas napokon je proslavila Velika izložba 1851. godine održana u Kristalnoj palači. U početku su bili postavljeni samo muški toaleti, no shvaćajući pogrešku, organizatori postavljaju i ženske. „Vjerojatno su planeri Velike izložbe očekivali da će obitelji, ili barem žene prisustvovati, ali nisu bili u stanju predvidjeti potrebu ženskih tijela da uriniraju i defeciraju u javnom prostoru“ (Blumenthal, 2014: 82). U idućih nekoliko desetaka godina, ne bez problema, spolno segregirani, moderni javni toaleti polako počinju nicati u svim većim europskim gradovima.

Vidimo da samozatajno obavljanje nužde nije oduvijek bila uobičajena praksa, već umjetno nametnut niz pravila kojima su trebala stoljeća da se ustale. Blumenthal objašnjava kako su se pojedinci učili samokontroli uglavnom putem društvenih i moralnih pritisaka, dok je „viktorijansko društvo to dodatno poticalo izravnim korištenjem moralnih prijetnji putem 'zdravlja' i 'higijene' kao načina zahtijevanja samokontrole, suzbijanja užitka, i nadalje specifičnog emocionalnog modeliranja pojedinaca“ (Blumenthal, 2014: 85). Isto možemo tvrditi i za spolno segregirano obavljanje nužde:

„Unatoč uobičajenoj intuiciji, povijesna i društvena opravdanja sveprisutne prakse razdvajanja javnih toaleta po spolu nisu se temeljila na rodno neutralnoj politici koja se odnosi na jednostavne anatomske razlike između muškaraca i žena. Njezino podrijetlo bilo je duboko povezano s moralnom ideologijom ranog devetnaestog stoljeća koja se odnosila na prikladnu ulogu i mjesto žena u društvu.“ (Kogan, 2007: 55)

Povijest toaleta tako nije samo povijest prostora. Ona je povijest tijela i povijest morala te nam govori o promjenama u shvaćanju javnog i privatnog carstva te muškog i ženskog položaja, kako u društvu tako i u prostoru. Osim toga, govori nam sve o načinu kako smo od komunalnih rimskih latrina došli do spolno segregiranih kabina s ključanicama.

3. JAVNI TOALET KAO POZORNICA

Razdvajanjem toaleta na muške i ženske, stvaraju se dva nova različita prostora s različitim navikama i nepisanim pravila oko njihovog korištenja i obitavanja u njima. Kao što smo povijesnim pregledom vidjeli, to razdvajanje nije univerzalni odraz utjelovljenja, već oprirodjeno pravilo nastalo kao posljedica kulturoloških promjena kroz nekoliko stotina godina. U tim se rodno segregiranim prostorima od devetnaestog stoljeća do danas nastavljaju perpetuirati ideje muškosti s jedne strane, i ženskosti s druge. „Javni toaleti jedan su od posljednjih otvoreno spolno segregiranih prostora koji ostaje u našem društvu i što je najvažnije, među posljednjim prostorima za koje ljudi očekuju da budu spolno segregirani“ (Gershenson, Penner 2009: 9).

To je vrsta prostora koja reproducira ideju o binaritetu spolova i putem raznih pravila uvedenih iz vanjskog svijeta održava heteronormativni poredak u društvu. Javni toalet spolnom segregacijom postaje mjesto performiranja vlastitog roda od samog čina odabira vrata sa znakom (ili slovom) koji nas najbolje označava pa sve do izlaska kroz njih. Svaki trenutak njegova korištenja proveden je pod budnim okom ostalih korisnika toaleta te iako štiti pojedince od kritičkih osvrta vanjske publike, on ih ne može štiti od one unutarnje (Cahill et. al. 1985: 47).

„Onaj koji je podvrgnut polju vidljivosti i koji to zna, preuzima odgovornost za ograničenja moći; tjera ih da igraju spontano na sebi; on u sebe upisuje odnos moći u kojem istovremeno igra obje uloge; on postaje princip vlastitog podčinjavanja“ (Foucault, 1975: 202).

Kroz šesnaesto i sedamnaesto stoljeće, kada se javljaju nova vjerovanja, mišljenja i pogledi, kako na pojedinca kao takvog, tako i na njegovo tijelo, od njega se počinje očekivati nova vrsta samokontrole. On uči nove načine suzdržavanja, ali istovremeno i nove načine promatranja svijeta oko sebe. Zadržavajući tu novostečenu samokontrolu, istovremeno se osigurava da ostali oko njega čine isto. Svjesni da su promatrani, drugi na isti način zadržavaju sebe unutar propisanih granica (Blumenthal, 2014: 14). Pogled tako postaje glavno sredstvo nadzora. Foucault (1980: 155) takvu vrstu pogleda naziva inspeksijskim pogledom („inspecting gaze“): „(n)ema potrebe za naoružanjem, fizičkim nasiljem, materijalnim ograničenjima. Samo za pogledom. Inspeksijskim pogledom, pogledom pod čijom će ga težinom svaki pojedinac internalizirati do točke da postane sam svoj vlastiti nadglednik (...).“ Takva vrsta pogleda prisutna je u svim aspektima društvenog života, no posebno je izražena u prostorima javnih toaleta gdje ono privatno ulazi u prostor javnog i obrnuto.

Cahill et al. (1985: 43) daju primjer pranja ruku nakon korištenja toaleta ili pisoara. Tvrdi kako se umivaonici nalaze u dijeljenom prostoru javnih toaleta „dopuštajući drugima da svjedoče izvršavanju ovog restorativnog rituala“. Svjestan toga da je promatran, pojedinac pere ruke kako bi ispunio očekivanja onih koji ga gledaju te tako izbjegao osuđivanje. Iako ne postoje sankcije za neoprane ruke, strah od neodobravajućih pogleda stranaca dovoljna je motivacija. Prema Blumenthal (2014: 112) prostor ispred ogledala je pak jedini prostor u toaletu gdje je ženi dozvoljeno zadržavanje. „Poput pranja ruku, upotreba ogledala je izgleda kao ritual čišćenja koji, nakon prljave, destabilizirajuće uporabe kabine, ponovno uspostavlja ženstvenost korisnika.“ Iako korištenje kabine smatramo privatnim činom, nadzirano je i vrijeme provedeno u njoj i ono što činimo netom nakon izlaska iz nje.

U trenucima kada smo lišeni pogleda, npr. u kabini toaleta, sluh postaje ono što je do tada bio pogled. Kabine najčešće nisu zvučno izolirane te dopuštaju korisnicima zvučni uvid onoga što se unutar njih događa. Na taj je način pojedinac uvjetovan biti što tiši, kako se granica tijela i privatnosti ne bi prešla. Isto vrijedi i za miris, odnosno njuh. Kada glavno sredstvo kontrole nije dostupno, u igru ulaze sekundarna.

U svijetu u kojem je pogled sredstvo kontrole, ogledalo postaje jedan od glavnih alata. Ogledala i bilo koje druge reflektivne površine također funkcioniraju na principu pogleda, podsjećaju nas da smo viđeni od drugih te nam omogućavaju da istovremeno budemo viđeni od samih sebe. Na taj nam način omogućavaju popravke, tj. vraćanje unutar granica onda kada iz njih izađemo. „Najočitiji razlog prisutnosti ogledala u javnim toaletima je taj što čin

defekacije, i za žene uriniranja, zahtijeva od pojedinaca da doslovno spuste svoje osobne fronte“ (Cahill et al. 1985: 46). Prilikom defekacije kod oba spola i uriniranja kod žena, pojedinci su primorani svući hlače i eksponirati svoje tijelo unutar toaleta. Simone de Beauvoir tvrdi kako u suvremenom zapadnom društvu prilikom uriniranja „običaji općenito nalažu da se žene čučnu, dok je stojeći stav rezerviran za muške. To je za djevojčicu najočitija seksualna razlika. Da bi mokrila, mora čučnuti, skinuti se i iznad svega sakriti. To je sramotan i nekomotan teret“ (de Beauvoir, 2016: 190). Dok je mokrenje kod dječaka, a kasnije i muškaraca vrsta igre koju oni sami mogu kontrolirati, djevojčice, tj. žene su primorane mokriti u privatnosti, čak do mjere da je i nakon mokrenja poželjno sakriti sve naznake obavljene radnje. U trenutku kada mora napustiti prostor toaleta, ogledalo je tamo kako bi pojedinac tu frontu rekonstruirao prije povratka „na pozornicu“. Tada provjerava je li zakopčao šlic, uvlači majicu u hlače ili rotira suknju oko struka u prvotni položaj. Cahill et al. prostor toaleta nazivaju prostorom iza bine u kojem se događaju sve pripreme za nastup u javnosti, no čini se da zanemaruju bitan aspekt javnog toaleta, a to je upravo njegova javnost. Način na koji nam njegov prostor pruža odmak od javnosti nije građenje privatnosti, već građenje neke manje javnosti. Dokle god smo svjesni tuđe prisutnosti, što u javnom toaletu neizbježno jesmo, ne možemo govoriti o skrivanju od publike. Publika je uvijek prisutna.

Vidimo kako je naizgled prirodan, svaki korak u ovoj gotovo svakodnevnoj radnji naučeni obrazac ponašanja, baš poput onog odlaska u trgovinu ili vožnje javnim prijevozom te nam svaki od njih može reći ponešto o tim olako shvaćenim, nedovoljno istraženim međuprostorima.

4. ISTRAŽIVANJE

Kako bi detaljnije istražili prakse unutar javnih toaleta, potrebno je porazgovarati s njegovim korisnicima s ciljem otkrivanja njihovih osobnih navika i iskustava vezanih za taj prostor. Metodologija kojom sam se u ovome rada služila je fenomenološko istraživanje, vrsta istraživanja kojoj je cilj razumjeti ljudsku percepciju i razumijevanje određenog fenomena, u ovom slučaju javnih toaleta.

Pojam fenomenologije javlja se još u osamnaestom stoljeću u djelima autora kao što su J. G. Fichte i G. W. F. Hegel, no tek početkom dvadesetog stoljeća Edmund Husserl, poznat

kao utemeljitelj fenomenologije, razvija fenomenološku metodu, takozvanu metodu redukcije. Prema Husserlu „akteri su uvijek angažirani u aktivnom i krajnje složenom procesu uređivanja svijeta. Međutim, u najvećem broju slučajeva nisu svjesni da proces uređivanja svijeta zaista provode oni sami; stoga ga ne propituju“ (Ritzer, 1997: 28). To je vjerovanje koje Husserl naziva takozvanim prirodnim stavom; vjerovanje kako je svijet prirodno uređen, a ne kako ga kontinuirano uređuju njegovi akteri. Zadatak fenomenologa je srušiti prirodni stav aktera te dobiti uvid u sva njihova stanja svijesti, ogoljena od kulturalnih i bioloških utjecaja. „Stavovi, vjerovanja, modifikacije, „sedimentacije“ (vjerovanja koja su se utaborila u uvjerenjima i navikama) vežu se ili sintetiziraju u jedan skladan život u kontinuirano postojećem svijetu. Husserl želi otkriti osnovni oblik našeg svjesnog života u pogledu njegovih bitnih značajki i potrebnih strukturnih međupovezivanja“ (Moran, 2014: 42).

4.1. Metoda istraživanja

Metoda kojom sam se koristila u istraživanju su polustrukturirani intervjui uz pomoć „The Good Research Guide for small scale research projects“ (2010.) Martyna Denscombea. Razlog za odabir ove metode je osjetljivost i intimna narav same teme. Kao i kod strukturiranih intervjua, pitanja i pobliža struktura razgovora određeni su unaprijed, no „s polustrukturiranim intervjuom ispitivač je spreman da bude fleksibilan u smislu redoslijeda razmatranja tema te možda još važnije, da prepusti ispitaniku da razvija ideje i šire govori o pitanjima koja je postavio istraživač. Odgovori su otvoreni, a veći je naglasak na ispitaniku koji razrađuje točke interesa“ (Denscombe, 2010: 175). Ovo je posebno bitno kod tema kao što je korištenje javnih toaleta s obzirom na to da je cilj istraživanja dobiti uvid u osobna stajališta ispitanika te ih potaknuti da dekonstruiraju svoje navike te pokušaju dati razloge iza njih, što otvoreni razgovor omogućava.

Unaprijed postavljeni izbor tema za intervjue bio je sljedeći:

1. Što sve radite u javnom toaletu?
2. Koliko se dugo tamo zadržavate?
3. O čemu razgovarate u javnom toaletu (ukoliko razgovarate)?
4. Zašto odlazite/ne odlazite na javni toalet u društvu?
5. Što mislite zašto žene idu zajedno/muškarci ne idu zajedno na toalet?

Istraživanje je provedeno u razdoblju od tri mjeseca u gradu Rijeci. Ispitano je ukupno dvanaest ljudi od kojih je šest žena i šest muškaraca hrvatske nacionalnosti s prebivalištem u gradu Rijeci i okolici. Svi ispitanici u trenutku istraživanja imali su između dvadeset i trideset godina. Razlog odabira navedenog uzorka je pretpostavka kako ljudi u tim godinama najviše vremena izbjavaju izvan doma te najviše sudjeluju u druženjima i noćnim izlascima iz čega slijedi da se najviše koriste javnim toaletima.

Slabost ovakvog načina provođenja istraživanja zasigurno je relativno maleni broj ispitanika, ali i ograničenost na jedan grad. Nadalje, intimna narav teme može biti problematična s obzirom na stupanj srama razvijenog kod pojedinaca i moguća nevoljkost ulaženja u detalje oko njihovih toaletnih navika. Iz tog razloga, ispitivanja su provedena u opuštenim okolnostima na način da su ispitanici bili poticani odgovarati na pitanja vlastitim tempom i govoriti o temama koje su sami smatrali zanimljivima.

4.2. Rezultati

Kao što je već ranije definirano, javni toalet ujedno je javni i privatni prostor, što znači da se u njemu obavljaju privatne radnje unutar javnog konteksta. Ženske ispitanice su na pitanje što sve obavljaju u javnom toaletu navele sljedeće radnje: uriniranje, defekacija, pranje ruku, povraćanje, popravljavanje izgleda, plakanje, seksualni činovi s drugim osobama, konzumacija droge i alkohola, skrivanje ili predah od društva, presvlačenje, pušenje, spavanje, korištenje mobitela, mijenjanje higijenskih uložaka ili tampona, slikanje, druženje i pranje odjeće. Odgovori muških ispitanika minimalno se razlikuju od odgovora žena. Ispitanici muškarci od navedenog nisu naveli jedino mijenjanje higijenskih uložaka ili tampona, slikanje i pranje odjeće, ali su zato naveli masturbaciju. Prema ovim rezultatima vidljivo je kako se broj i vrsta radnji koje se obavljaju u ženskim, i s druge strane muškim toaletima približno poklapaju.

Prostor toaleta se u oba slučaja većinski koristi za obavljanje radnji koje uključuju izbacivanje izlučevina iz tijela ili pak unošenje u njega ilegalnih, ili u tom trenutku nedozvoljenih supstanci. To je mjesto u javnosti na kojem je društveno dozvoljeno da se na određeno vrijeme prelazi granica zakona (u slučaju konzumacije droge, cigareta i alkohola) ili granica tijela (u slučaju izbacivanja tjelesnih izlučevina). Prema Mary Douglas (1984: 122) otvori na tijelu njegove su najranjivije točke, upravo iz razloga što čine rupu u granici. Njena poznata definicija prljavštine kao stvari izvan mjesta smješta sve tjelesne izlučevine u sferu prljavštine u trenutku kada napuste tijelo. U „Purity and Danger“ Douglas objašnjava kako gdje

postoji prljavština također postoji struktura jer prljavština nije ništa no tvar izvan mjesta i ona ne postoji kao izolirani događaj, već nastaje unutar određenog konteksta (1984: 36). Tjelesne izlučevine tako nisu prljave same po sebi, već onda kada iz sfere tijela pređu u sferu javnosti. S obzirom da je u sferi javnosti prljavština nedopuštena, izbacivanje tvari kao što su bljuvotina, mokraća, izmet, seksualne izlučevine, menstrualna krv i suze rezervirano je za privatnost kabine toaleta. Na jednak način konzumaciju droge, alkohola i cigareta možemo u određenim kontekstima (škola, posao) klasificirati kao prljavu jer prelazi granicu zadanu od strane društva ili strane zakona zbog čega se i ona događa u zatvorenom prostoru toaleta.

Osim za navedene fiziološke potrebe, prostor toaleta često služi i kao privatni prostor unutar šireg društvenog konteksta, kao u slučaju spavanja u njemu i uzimanja predaha od socijalne situacije u kojoj se pojedinci nalaze u tom trenutku. Dakako, to što javni toaleti imaju jednaku funkciju za oba spola, ne znači kako se iste funkcije ne obavljaju na drugačiji način i pod drugačijim uvjetima.

Dvije pretpostavke od kojih je ovo istraživanje krenulo bile su (1) da žene često na toalet odlaze u paru dok muškarci odlaze sami te (2) da žene javne toalete osim za obavljanje nužde koriste i za druženje i socijalizaciju, dok ih muškarci koriste isključivo za obavljanje tjelesne nužde. „Bilo koja društvena aktivnost općenito je zabranjena u javnim toaletima muškaraca jer predstavlja mogućnost tjelesne otvorenosti. Iako društvena aktivnost, poput jednostavnog razgovora, možda neće biti problematična u drugim situacijama, u kontekstu muških javnih toaleta u kojima su tijela otvorena u iracionalno fluidnim procesima, sve ostalo treba intenzivno upravljati kako bi čvrsto držali zamišljene granice tijela na mjestu“ (Blumenthal, 2014: 126). Žensko je tijelo tijekom procesa defekacije i uriniranja sakriveno zidovima te je proces izbacivanja prljavštine iz ženskog tijela zaštićen od pogleda javnosti. Na taj način njegova ženstvenost nije ugrožena. Muško je tijelo s druge strane tijekom uriniranja dijelom eksponirano zbog čega bilo kakav kontakt između pojedinaca poprima intimnu prirodu. Takva vrsta kontakta može se protumačiti kao dokaz homoseksualnih sklonosti, čime muškost pojedinca postaje ugrožena. Jedini način da se muškost sačuva, gradnja je imaginarnog zida među korisnicima pisoara koji ne dopušta izlaz iz heteronormativne muškosti.

4.2.1. Zajednički odlasci na toalet

Na pitanje odlaze li zajedno s prijateljicama na toalet, većina ženskih ispitanica odgovorilo je potvrdno u kontekstu večernjih izlazaka, a negativno u dnevnom kontekstu. Iz

odgovora je moguće iščitati kako se u slučajevima odlaska u paru uvijek radi o potrebi za uriniranjem. Razlozi za zajedničkim odlascima na toalet su mnogobrojni. A.M. (23) objašnjava: „Svega se naslušaš. Meni je to najčešće jer u dosta javnih wc-a ne funkcioniraju vrata kako spada i onda mi je najbitnije da mi netko stoji pred vratima i čeka, to mi je najveći razlog.“ Ostale ispitanice također navode potrebu za sigurnošću kao najčešći razlog traženja pratilje. Vrata kabine često se ne mogu zaključati, a u nekim slučajevima niti u potpunosti zatvoriti, zbog čega su prijateljice primorane preuzeti ulogu stražara. Čekanje u dugačkom redu ispred toaleta također može biti neugodno iskustvo koje zahtjeva društvo. P.M. (24) objašnjava: „Po noći mi je malo „sketchy“ pogotovo jer ono, i ženski i muški budu preko puta i onda moraš svašta slušati dok budeš u tom redu i ne da mi se sama to.“

Osim sigurnosti, neke ispitanice navode i želju za nastavkom druženja ili pak za intimnijim druženjem s određenom osobom od onog koje se u tom trenutku odvija izvan toaleta. N.O. (23) opisuje prirodu razgovora koji se vodi prilikom odlaska na toalet:

„Najčešće nešto o čemu smo htjele pričat cijelu večer, ali nismo mogli jer kao nije možda dobar prostor za to. Neki ljudi možda ne bi trebali čut i onako, imaš potrebu nešto šta si držala u sebi reć' na tom mjestu, što je onako simbolično s obzirom da je wc mjesto za ispuštanje različitih stvari, koliko emocionalnih, toliko i fizičkih.“

S.S. (27) također opisuje intimne trenutke s prijateljicama:

„Dijelila sam savjete u javnom wc-u u momentima di smo bili u bircu pa bi išli stat u red, al' dobro to smo bili baš mladi, kao odemo obadvije na wc i sad kao čekamo red, a u biti si dijelimo savjete šta tko da napravi u datom trenutku sa datom osobom.“

Jedna od ispitanica (B.S., 23) odlazak na toalet u kontekstu večernjeg izlaska opisuje kao maleni „intermezzo“ unutar društvene situacije u kojoj se već nalazi u tom trenutku. Smatra kako muškarci na toalet gledaju kao na mjesto kroz koje samo prođu dok je on ženama više od toga:

„Ženama takvi prostori imaju više implikacija i više stvari koje se tamo mogu obavljat i koje moraš obavljat najčešće, pogotovo zato jer je ženama puno više tabu iskazivat neke fizičke potrebe i onda kad imaš jedno mjesto na kojem je to dozvoljeno, bit ćeš puno više involviran u to. To postane neko mjesto di ti ideš sad. „

Ispitani muškarci odlazak na toalet pak vide kao privatni čin, radije nego kao priliku za socijalizaciju. Većinom odlaze nuždu obavljati sami, osim u rijetkim slučajevima kada dvojica moraju ići istovremeno. Kažu kako ne vide potrebu za odlaskom u paru. Na pitanje zašto na

toalet odlaze sami većina odgovara sa „zašto ne?“. J.B. (27) kaže: „Kad sam bio vani možda sam dva puta išao s nekim ovako i to je slučajnost bila, krenemo u isto vrijeme ili tako nešto. Ja nikad nisam nekome vani došao „ej hoćeš ić' pišat sa mnom?“ Dvojica ispitanika kao razlog navode eksponiranost genitalija tijekom uriniranja: „Mislim da je to za neke ljude previše intimno, mislim imaš spuštene hlače, u pisoaru si do.“ Za razliku od žena kojima odlazak na toalet predstavlja određeni događaj, muški ispitanici kažu kako je korištenje toaleta ništa više no obavljanje nužde. V.M. (25) objašnjava: „U muškim wc-ima su manji redovi, možda je i to razlog zašto nema neke socijalizacije i muškarci u većini slučajeva samo idu pišat, srat, oprat ruke i odu ća.“ Iako se radnje koje muškarci i žene obavljaju u javnim toaletima ne razlikuju, one se doživljavaju na drugačiji način. Ženske ispitanice javni toalet vide kao privatni prostor unutar javnosti koji im pruža dozu društvene, emocionalne i tjelesne oslobođenosti, zbog čega iskustvo odlaska na toalet često dijele sa svojim prijateljicama. Muški ispitanici istu otvorenost vide kao prijetnju te zbog eksponiranosti tijela koju korištenje javnog toaleta zahtjeva, preferiraju cijelo iskustvo odlaska na toalet svesti na minimum – „Tamo se piša i to je to“ (V.M., 25).

Rezultati pokazuju kako je pretpostavka o zajedničkim odlascima na toalet bila ispravna, žene doista često na toalet odlaze u paru, dok muškarci odlaze sami. Vidljivo je kako ženske ispitanice prostor toaleta vide kao potencijalno mjesto oslobađanja unutar kojeg se osjećaju fizički i emocionalno opuštenije. Odlazak na toalet u paru čini se, maleni je ritual koji većina ispitanica prakticira te on funkcionira kao prilika za odmak od društvene situacije s određenim društvenim konvencijama, istovremeno stvarajući drugu. Potvrđuje se prijašnja teza o prostoru toaleta kao graničnom međuprostoru između javnosti i privatnosti u kojem se vrši pregovaranje između dvije sfere. S obzirom da se zajednički odlasci na toalet manifestiraju jedino tijekom večernjih izlazaka, slijedi kako je najveći razlog iza njih praktičnost i sigurnost odlaska u dvije. Tijekom dana, žene se osjećaju dovoljno sigurno da bi išle same, dok tijekom večernjeg izlaska postoji nekoliko potencijalnih opasnosti od kojih se štite vođenjem pratnje sa sobom. S obzirom da se radi o ustaljenoj praksi, odlazak u dvoje pod opravdanjem sigurnosti također je dobra prilika za odmak od društva u kojem se nalaze i vođenje razgovora intimnije prirode.

Muškarci se ni danju, niti noću ne osjećaju dovoljno ugroženo tijekom odlaska na toalet kako bi sa sobom vodili pratnju te odlazak na toalet u paru smatraju suvišnim. Jedan od glavnih razloga iza samostalnog odlaska također se pokazala i arhitektura muških toaleta tj. pisoari koji ne pružaju dovoljnu dozu intimnosti.

4.2.2. *Socijalizacija unutar toaleta*

Ustaljeno mišljenje je, čini se, kako su ženski toaleti plodno tlo za razgovore i druženja, dok su muški toaleti prostori ispunjeni sramom u kojima je išta više od pozdrava na ulasku nepoželjno i osuđivano od strane njihovih korisnika. Clara Greed (2003: 89) tvrdi kako su „ženski toaleti mnogo društvenije lokacije. Žene često razgovaraju sa svojim prijateljicama, pa čak i sa strancima dok uriniraju, možda zato što ne žele gubiti dragocjeno vrijeme“. Dara Blumenthal (2014: 103) također muške toalete ne vidi kao mjesto pogodno za socijalizaciju: „Iako žene mogu slobodno provoditi vrijeme ispred ogledala (...), vrijeme provedeno u kabini strogo se nadzire. Slično tome, iako se muškarci mogu slobodno provoditi više vremena u kabini, od njih se očekuje da se ne zadržavaju na pisoarima, sudoperima ili ispred ogledala.“ Jesu li žene doista slobodnije započinjati razgovore u javnim toaletima od muškaraca i jesu li muški toaleti zaista groblja društvene interakcije?

Ženske ispitanice na pitanje dolazi li do razgovora s nepoznatim ženama u toaletu većinom odgovaraju potvrdno. S.S. (27) objašnjava:

„Po pitanju razgovora ovisi, sjećam se ono nekih pijanih momenata kad netko uleti pijan pa hoće čavrljat pa bude neki komentar, super parti, loš parti, kakvi su ono frajeri. Često mi se desilo da me netko pitao uložak ili tampon u wc-u, ili da pridržim vrata kad nije imala nekog da joj pridrži vrata, ili da joj pridržim stvari. Ja sam isto to zamolila.“

N.O. (23) imala je slična iskustva: „Ful su lijepi oni trenuci kada netko onako pita tampon ili uloške i trudimo se svi dat. To je onako, di podijelimo s nepoznatim curama neku šminku ili nešto. Nosi sa sobom taj događaj u ženskom wc-u neku solidarnost, možda.“ Kroz intervju dolazi do izražaja kako je komunikacija u ženskim toaletima najčešće ostvarivana u slučajevima potrebe za nekakvom vrstom asistencije. Pridržavanje vrata, pridržavanje torbi, traženje uložaka ili tampona čini se sastavni su dijelovi ženskog iskustva javnog toaleta. I.B. (25) također primjećuje: „Mame me znaju pitat da im pridržim vrećicu ili nešto, ili se ispričavaju ako su im djeca glasna. Ono najčešće kad idu sa svojom dječicom na wc pa im objašnjavaju di se peru rukice... ili imaš češalj ili dal' tvoj wc ima papira, moj nema...“

Dvije sugovornice opisuju trenutke upoznavanja do tad nepoznatih žena: „Nije ful ful često, ali nije rijetko da je neobično ako upoznam nekog u wc-u. U okviru očekivanog je.“ Najčešće se, kažu, radi o komentiranju situacije koja se u tom trenutku odvija izvan prostora toaleta i najčešće do takve vrste socijalizacije dolazi kada je u igru uključen alkohol.

Iskustva muških sugovornika vrlo su podijeljena oko tematike socijalizacije. N.B. (24) tvrdi kako ne ulazi u razgovore s nepoznatim muškarcima: „Jedino ako idem s nekim frendom, tipa ako izlazimo iz kina i pričamo o nekom filmu. Al' ovako da bi s nekim nepoznatim popričao, ne.“ V.M. (25) sličnog je mišljenja: „Možda u klubovima, par riječi možeš podijeliti i to je to. recimo ako si na aerodromu ili negdje i čeka se, nitko nikad neće pričat.“ Na pitanje zašto je tome tako, većina odgovora veže se za ranije spomenutu eksponiranost genitalija i neugodnosti koje iz toga proizlaze.

Druga polovina muških ispitanika nema problem sa razgovorima netom prije ili tijekom obavljanja nužde. P.G. (24) kaže kako često započinje razgovore unutar toaleta: „Puno puta. Dok sam intoksiciran puno puta, ali i ako nisam, isto da. Ako poznajem osobu, onda komentiramo nekad, prođe neki komentar kao šta onaj priča, jesi vidio onu žensku, onda u wc-u možeš to reć'. Ali i s ljudima koje ne znam, znam se raspričat.“ Jedan od ispitanika (S.R., 26) opisuje situaciju u kojoj je u klubu muškog toaleta vidio drugog muškarca kako si popravlja obrve u ogledalu i započeo s njime razgovor o tome:

„Ja govorim nemoj srat, a on: „pa imam duge obrve“. Meni govoriš, imam i ja pa me boli k*rac, pusti nek' ti ih ženska popravi. I on govori: „Da, da, da, ma nije to, ne mogu ja tako“. I onda je čovjek išao, valjda je bilo tri pive, čovjek je pustio pivu, nije znao koja je njegova. Ja govorim odlično, bio sav u panici, htio bi pivu, a ne može pa govorim platit ću ti ja ajde, idemo van samo.“

Ovakva vrsta situacije pokazuje kako razgovor u muškom toaletu nije uvijek zabranjen, niti nužno gledan sa neodobravanjem. Kroz razgovore sa različitim muškarcima postaje jasno kako postoje situacije u kojima je komunikacija pozitivno dočeka te se čak nastavlja izvan prostora toaleta. Ono što je također zanimljivo je kako teme razgovora najčešće vode prema ženama, kao u oba prikazana primjera. Čini se kako je očekivano od pojedinca tijekom interakcije unutar muškog toaleta da ukaže na svoju heteroseksualnost te time pokaže svom sugovorniku kako nije prijetnja. Nadalje, skoro sve opisane situacije unutar muških toaleta koje uključuju socijalizaciju, također uključuju i konzumiranje supstanci, bilo droge ili alkohola: „Uglavnom pijana stanja, rijetko kad ćeš trijezan doć' i s nekim pričat u wc-u“ (S.R., 26).

Vidljivo je kako se po pitanju socijalizacije navike unutar muških i ženskih javnih toaleta razlikuju. Unutar ženskih toaleta komunikacija između njegovih korisnica ustaljena je praksa, bilo da se radi o brzinskom trku na benzinsku crpku tijekom dana ili dugom čekanju u redu u noćnom klubu. Ukoliko se na toalet odlazi u paru razgovori su često intimne prirode, a

kada je riječ o samostalnim odlascima, najčešći pokretači razgovora su upiti za pomoć te su oni, koliko intervjui pokazuju, uvijek dočekani raširenih ruku. Ono što ujedinjava žene prilikom korištenja javnog toaleta njihovo je dijeljeno fizičko iskustvo i razumijevanje potreba pripadnica istog spola. Kada u jednadžbu dodamo alkohol i atmosferu večernjeg izlaska, teme razgovora između nepoznatih žena se sa fizičkih potreba proširuju na komentiranje doživljaja okoline. Unutar muških javnih toaleta tijekom njihove dnevne uporabe razgovor među korisnicima nije učestala pojava. Potreba za asistencijom u većini slučajeva ne postoji, a otvorenost pisoara i nedostatak zidova stvara potrebu za gradnjom drugačije vrste intimnog prostora. U kontekstu noćnih izlazaka atmosfera je opuštenija i neki od muškaraca ulaze u komunikaciju na sličan način kao i žene, no ona je čak i tada ograničena te zahtjeva postavljanje granica koje osiguravaju da se heteroseksualnost sugovornika ne dovodi u pitanje.

4.2.3. Neugodnosti

Ono što je bilo očekivano od razgovora o aktivnostima koje uključuju spuštanje hlača, tema koja se često javljala je tema neugodnosti. Kao što je ranije spomenuto, tijekom viktorijanskog doba javlja se, ili točnije nameće se sram vezan za tijelo i njegove funkcije te se taj sram nastavlja, ako ne i povećava sve do danas. Prirodni tjelesni procesi sada su više no ikad pitanje intime te obavljanje svakog od njih u javnosti ima svoje mjesto na ljestvici društvene prihvatljivosti.

Ženske ispitanice navode defekaciju kao radnju koju im je neugodno obavljati u javnom toaletu, iako su svjesne da je tome namijenjen:

„Al' onako, jako je nervozna stvar za radit, i rigat isto, čisto zato jer znaš da te ljudi mogu čut i onda dobiješ tremu, što totalno „defeats the purpose“ javnog wc-a. Osim toga, ne nužno, ako me netko ne čuje onda sam dobro. A ako me mogu čut, onda je bed. Imam osjećaj da postoji neko nepisano pravilo da nećeš srat u javnom wc-u, što je glupo. I znam jako puno ljudi koji to naprosto iz principa neće napraviti.“

Vraćamo se na ranije spomenut Foucaultov „inspekcijski pogled“, u ovom slučaju zamijenjen sluhom koji jednako radi u svrhu kontrole okoline koliko i vlastitog tijela. Svjesne da su „promatrane“ na jednak način na koji „promatraju“, žene utišavaju vlastite tjelesne funkcije. Sve ispitanice smatraju kako defekacija u javnom toaletu ne bi trebala u njima izazivati sram, no istovremeno ju izbjegavaju ukoliko mogu. I.B. (25) smatra kako je ženama defekacija u

javnosti veći problem nego muškarcima: „Ženske previše obraćaju pažnju na susjedne wc-e i zvukove iz susjednog wc-a. Vole osuđivat više. Vole obraćat pažnju, znatiželjne su, zanima ih, ne nužno da će sad tračat', ismijavat', nego jednostavno iz svoje neke znatiželje.“ Sve ispitanice objašnjavaju kako ih neugodnost ne sprječava u obavljanju nužde, ali kako se aktivno trude biti što tiše: „Uvijek se pozicioniraš da se nagneš da se ne čuje toliko. S time da i kad pišam, kad nisu javni wc-i u klubu nego u nekom restoranu, uvijek se nekako nagnem da se što manje čuje“ (A.M., 23). Vidljivo je kako je defekacija u javnosti za žene radnja koju je potrebno prikriti, makar se obavljala. Njeno skrivanje jedan je od način izvođenja roda i potvrđivanje uvriježenog mišljenja kako „njihov prdac smrdi na cvjetice“ (I.B., 25).

Muškarci s druge strane spominju više aktivnosti koje im uzrokuju neugodu unutar javnih toaleta. Defekacija je jedan od njih, no u manjoj mjeri nego što je ženama. S.R. (26) objašnjava: „Neugodno mi je kad znam da je netko unutra, a moram kenjat i ono znam da će se čut, to je neugodno. Ali šta ja znam, i nije toliko neugodno, ako moraš, moraš.“

Neugodna aktivnost koja kroz razgovore najviše dolazi do izražaja, iako je najčešća i gotovo neizbježna je korištenje pisoara. N.B. (24) opisuje sljedeću situaciju: „Ponekad se desi ona stvar kada je dvoje ljudi i onda razmišljaš j*bote čuje se da pišaš, čuje se da ovom treba malo duže da krene, valjda mu je neugodno i onda ti onako ajde, ajde... Recimo da je to neugodno, na način da se mora čut'.“ Vidljivo je kako nasuprot uriniranja u ženskom toaletu od kojeg se očekuje da bude što tiše, uriniranje u muškom toaletu, konkretnije na pisoaru mora biti očito kako korisnikova muškost ne bi došla u pitanje. Ženstvenost žena se dokazuje postojanjem srama, a muškost muškaraca se dokazuje upravo njegovom odsutnošću. Većina ispitanika priznaje kako često radije odlazi u kabinu ukoliko je slobodna iz razloga što im korištenje pisoara izaziva dozu anksioznosti:

„U slučaju da nema nikoga odem na najdalji, najizoliraniji tako da sam u kutu. To doslovno kada uđeš u prostor ti mozak analizira sve i odluči ako će ić' u kabinu ili će ić' na pisoar. Jer nekad su pisoari dobro izolirani sa daskom ili pregradama, a nekada nisu, nekada ono, kako ću sad pišat?“ (V.M., 25)

Biranje ispravnog pisoara jedan je od važnih elemenata korištenja javnog muškog toaleta.² Jeremy C. Justus (2006: 63) tvrdi kako korištenje pisoara, točnije eksponiranost

---

² Ovo je vidljivo i u pop kulturi. Jedan od primjera je online igrica „The Urinal Game“ čija je premisa odabiranje „točnog“ pisoara od nekoliko ponuđenih. „Točan“ pisoar uvijek je onaj koji pruža najviše mjesta između dvojice ili više korisnika.

genitalija koju ono zahtijeva, čini korisnika ranjivim, zbog čega nastaju određena pravila vezana za tu radnju. Jedno od njih je: „Ne stojte direktno pored drugog muškarca na pisoaru. Trebala bi postojati „tampon zona“ od najmanje jednog pisoara sa svake strane korisnika“. Ispitanici potvrđuju postojanje ovog pravila te izražavaju neugodnost pa čak i nemogućnost obavljanja nužde u slučaju njegova nepoštivanja: „Ja dođem, stanem, skinem hlače i hoću pišat i ne mogu pišat. Jednostavno ne mogu, ne znam zašto. Vjerojatno neki kompleksi su u pitanju i sama ta činjenica da će me možda usporedit' s nekim i neke nesigurnosti i stvarno ne možeš. Naljuti me to“ (J.B., 27) Neposredna blizina drugog muškarca te ujedno eksponiranost oba tijela unutar muškog prostora u pojedincu izaziva nelagodu jer stvara priliku za usporedbu penisa, glavnog pokazatelja muškosti. Odjeća koja je do tog trenutka činila granicu nestaje te se javlja potreba za izgradnjom nove vrste granica. Ona se ostvaruje razmakom tijela tijekom uriniranja, odsustvom pogleda i kako je ranije uspostavljeno, manjkom komunikacije onda kada taj razmak nije moguć. „Budući da se stupnjevi muškosti pokazuju na pisoaru, javni muški toalet je također mjesto natjecanja“ (Justus, 2006: 60).

Usporedbom ženskog i muškog iskustva uriniranja u javnom toaletu, vidljivo je kako za žene ono predstavlja spuštanje zidova, a za muškarce njihovo podizanje. Dok kabine ženama omogućavaju slobodu, nedostatak kabina muškarcima istu ograničavaju. Ženstvenost tijekom uriniranja zaštićena je unutar kabine, no dovedena u pitanje tijekom defekacije. Defekacija znači prljavštinu te je za žene defeminizirajuća, zbog čega postaje glavni izvor anksioznosti. Kako bi njihova ženstvenost ostala zaštićena, defekacija se maskira i obavlja što tiše. Kod muškaraca ona je oprirodnjena i za razliku od uriniranja na pisoarima, ne predstavlja rizik za muževnost.

ZAKLJUČAK

Javni toaleti kao što smo vidjeli imaju bogatu povijest te je njihov prostor jednako bogat značenjima. Od rimskih latrina pa do suvremenih javnih toaleta, oni su oduvijek bili istovremeno privatni i javni. Reći da služe samo za obavljanje nužde podcjenjuje broj njihovih raznovrsnih funkcija i zanemaruje njihovu ulogu u društvu kao mjesta susretanju javne i privatne sfere. Ti višeznačni prostori funkcioniraju kao malene pozornice na kojima su svi korisnici glumci u ulozi vlastitoga roda, ali ujedno i gledatelji sa zadatkom zadržavanja kontrole čitave predstave.

Pravila javnih toaleta radikalno su se mijenjala kroz povijest, ovisno o stavovima danog vremena prema ljudskom tijelu. Ovaj rad ukazao je na ulogu kulture u sakrivanju toaletnog tijela, ali i u njegovu razdvajanju na ono muško i ono žensko. Jednom kada dolazi do ove dihotomije, stvaraju se zasebna pravila muškog i ženskog prostora javnog toaleta kao posljedica konstruiranih granica muškog i ženskog tijela. Za žensko tijelo proces defekacije predstavlja prijetnju, zbog čega se on utišava i skriva od vanjskog svijeta, zadržavajući iluziju čistoće. Uriniranje pak ne izaziva jednaku vrstu anksioznosti i prihvatljivije je. Odgovori ispitanica pokazali su kako su odlasci na toalet u svrhu mokrenja često u paru te se koriste kao prilika za intimne razgovore. Oni funkcioniraju kao maleni rituali tijekom kojih je ženama dozvoljeno spuštanje osobnih fronti, što im pruža dozu oslobođenosti. Muški ispitanici su s druge strane pokazali kako iako defekacija u javnom toaletu ne predstavlja problem, uriniranje je često izvor anksioznosti za mnoge. Eksponiranost genitalija prilikom korištenja pisoara predstavlja prijetnju za muško tijelo jer ga stavlja u homoerotični kontekst te istovremeno pokreće natjecanje u veličini koje niti jedan muškarac ne gubi rado. Iz tog su razloga muški toaleti rijetko prostori socijalizacije, a posjeti pisoaru najčešće su brzi i ne zahtijevaju društvo.

Vidljivo je kako su odlasci na javni toalet i radnje koje se u njemu obavljaju sve osim samorazumljivi. Iako je poznat kao mjesto tjelesnog oslobađanja, ovaj je prostor prepun nepisanih pravila i skrivenih granica koje imaju veliki utjecaj u svakodnevnom iskustvu njegova korištenja. Bio on javan ili privatn, ugodan ili neugodan, tih ili bučan, javni toalet mjesto je prepuno značenja koje ne smije biti zanemareno.

LITERATURA:

- Greed, C. (2003.) *Inclusive Urban Design: Public Toilets*, Architectural Press
- Blumenthal, D. (2014.) „Little Vast Rooms of Undoing: Exploring Identity and Embodiment through Public Toilet Spaces“, Rowman & Littlefield International
- Barcan, R. (2010.) „Dirty Spaces“ u *Public Restrooms and the Politics of Sharing a Toilet*, Molotch H., Norén, L., 25 – 41, NYU Press
- Ritzer, G. (1997.) „Postmodern Social Theory“, New York: McGraw-Hill
- „Private“ (2000.) *Etymonline*, <https://www.etymonline.com/search?q=private> (zadnja izmjena: 11.09.2019.)
- „Public“ (2000.) *Etymonline*, <https://www.etymonline.com/search?q=public> (zadnja izmjena: 11.09.2019.)
- Kamash, Z. (2010.) „Which Way to Look?“ u *Public Restrooms and the Politics of Sharing a Toilet*, Molotch, H., Norén, L., 47 – 63, NYU Press
- Kira, A. (1976.) „The Bathroom“, Viking Press
- Madanipour, A. (2003.) „Public and Private Spaces of the City“, Psychology Press
- Goffman, E. (1971.) „Relations in public: Microstudies of the Public Order“, Basic Books
- Cahill, S. E., Distler, W., Lachowetz, C., Meaney, A., Tarallo, R., Willard, T. (1985.) „Meanwhile Backstage: Public Bathrooms and the Interaction Order“, *Urban Life*, Vol: 14 issue: 1, 33-58
- Foucault, M. (1975.) „Nadzor i kazna – Rađanje zatvora“, Vintage
- Foucault, M. (1980.) „Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972.-1977.“, The Harvester Press Limited
- Beauvoir, S.D. (2016.) „Drugi spol“, Naklada Ljevak
- Kogan, T. S. (2007.) „Sex-Separation in Public Restrooms: Law, Architecture, and Gender“, 14 Mich. J. Gender & L. 1
- Gershenson, O., Penner, B. (2009.) „Introduction: The Private Life of Public Conveniences“ u *Ladies and Gents: Public Toilets and Gender*, 1- 32, Temple University Press

Moran, D. (2014.) „Edmund Husserl and Phenomenology“ u *Philosophy of Mind: The Key Thinkers*, Baley, A., 37 – 58, London: Bloomsbury Academic

Denscombe, M. (2010.) „Research Guide for small-scale social research projects“, Open University Press

Douglas, M. (1984.) „Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo“, Routledge

Justus, J. C. (2006.) „Piss Stance: Private Parts in Public Places: An Analysis of the Men's Room and Gender Control“ u *Studies in Popular Culture*, vol. 28, no 3, 59-70

Clever Media: „The Urinal Game“ u *GameScene*,
http://gamescene.com/The_Urinal_Game.html, (zadnja izmjena: 09. 09. 2019.)